

SOKAK YAŞANTISI OLAN-OLMAYAN MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU OLAN ERGENLERİN KLİNİK VE SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Zeki Yüncü¹; Burcu Özbaran², Ender Altıntoprak³, Umur Yıldız⁴, Cahide Aydın⁵, Hakan Çoşkunol⁶

¹ Yrd. Doç. Dr. EGEBAM (Ege Üniversitesi Çocuk Ergen Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi), ² Uzm. Dr. Ege Üniversitesi Tıp Fak. Psikiyatri Çocuk Psik. AD, ³ Uzm. Dr. Ege Ü. Tıp Fak. Psikiyatri AD Bağımlılık Tedavi Birimi, ⁴ Uzm Psk. Ege Üniversitesi Tıp Fak. Psikiyatri AD, ⁵ Prof. Dr. Ege Ü. Tıp Fak. Psikiyatri Çocuk Psikiyatrisi AD, EGEBAM, ⁶ Prof. Dr. Ege Ü. Tıp Fak. Psikiyatri AD Bağımlılık Tedavi Birimi,

Dr. Zeki Yüncü
1847/15 S. No:12 A BLOK Karşıyaka
Örnekköy İzmir
E-mail: drzekiyuncu@hotmail.com
Tel: 0 232 421 98 02
Fax: 0 232 363 57 17

ÖZET

İnsüline Bağımlı Diabetes Mellitus Tanılı Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Ruhsal Güçlükler

Amaç: Son yıllarda ülkemizde sokakta yaşayan ve çalışan çocukların sayısında belirgin bir artış olmuştur. Çocuk ve ergenlerde her ne sebeple olursa olsun sokak yaşantısının başlaması sonucunda çocukların sosyal destek sistemleri zayıflar. Sokağın olumsuzlukları onları daha fazla etkisi altına alır. Bu çalışmada sokak yaşantısı (SY) olan ve olmayan ve madde kullanım sorunu olan ergenleri bazı klinik ve sosyodemografik özellikler açısından değerlendirilerek bu iki grup arasındaki olası farklılıkları belirlemeyi amaçladık.

Yöntem: Ege Üniversitesi Çocuk ve Ergen Alkol, Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne (EGEBAM) Eylül 2003 ile Kasım 2005 tarihleri arasında başvuran tüm hastaların dosyaları tarandı. Bu olgulardan yalnızca sigara içenler ve herhangi bir madde kullanmayanlar çalışmaya alınmadı. Önceden tarafımızca hazırlanmış olan bazı klinik ve sosyodemografik özelliklerin sorgulandığı bilgi formu dolduruldu. İstatistiksel değerlendirme için SPSS-11 paket programı kullanıldı.

Bulgular: Dosya taraması sonucunda 328 olguya ulaşıldı. Bu olguların 20'si sigara dışında herhangi bir bağımlılık yapıcı madde kullanmadıkları için çalışmaya alınmadı. 308 olgunun %39.6'sının SY olduğu, %60.4'ünün SY olmadığı belirlendi. Bu grupları cinsiyet, (0.046), madde kullanmaya başlama yaşı (0.000), ilk tedaviye başvurma yaşı (0.000), sigaraya başlama yaşı (0.015), 2, 3, 4, 5 kardeşi olması (sırasıyla 0.014, 0.001, 0.002, 0.011); ebeveynlerin evli ve ayrı olması (0.000); anne ve babanın 0-5 yıl arasında ya da 6 yıl ve daha çok eğitim alması (sırasıyla 0.006, 0.000); babanın sağ-ölü olması (0.048); okul yaşamından kopma, okulda sene kaybı (0.000); kullanılan madde türü (esrar-0.001-, uçucu-0.000- ve alkol-0.000-); suç unsuru olabilecek davranışların olması (0.000) açısından değerlendirdiğimizde gruplar arası fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Bununla birlikte ailede madde kullanım öyküsü (0.775) ve ilk maddeye başlama ile tedaviye başvurmaya kadar geçen süre (0.354) açısından değerlendirildiğinde fark istatistiksel anlamlılık düzeyinde değildir.

Sonuç: Çocuk ve ergenler çok farklı nedenlerle madde kullanmaktadır. SY bu nedenlerden birisidir. SY olan ve olmayan ergenleri değerlendirdiğimizde hem klinik hem de sosyodemografik özellikleri açısından önemli farklılıkları olduğu saptanmıştır. Yineleyen çalışmalarla bu farklılık daha da aydınlatılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ergen, madde kullanımı, sokak yaşantısı.

ABSTRACT

The Sociodemographical and Clinical Characteristics of Substance Abusing Adolescents According to the Presence of Street Life Experience

Objective: Within the last couple of years there has been a significant increase in the number of adolescents, who live and work in the street. Street life leads to a decrease in the social supportive system of those children and adolescents and the adverse conditions of the street life have an additional negative effect on this population. In this study, we aimed to determine the clinical and sociodemographical differences between the adolescents with substance abuse in terms of the presence or absence of street life experience.

Method: The files of adolescents who had been admitted to the Ege University, Child and Adolescent Alcohol and Substance Dependence Center (EGEBAM) between September 2003 and November 2005 were screened retrospectively. Patients with only nicotine dependence were not taken into the study. A sociodemographic and clinical information form prepared by the writers was filled for each participant. SPSS-11 package program was used for the statistical assessment.

Results: 328 adolescents were reached at the end of file scanning. 20 of them were not taken into this study since they only had nicotine dependency. Among 308 individuals, 39.6% had street life while 60.4 % didn't. The difference between groups in terms of gender (0.046), substance use starting age (0.000), nicotine use starting age (0.015), the number of siblings (2,3,4 and 5; in order 0.014, 0.001, 0.002, 0.011); parents living together or separated (0.000); parents' educational status (0-5 years and 6 or more years; in order 0.006, 0.000); fathers' being alive or not (0.048); going to school and having any years loss in the school or not (0.000); type of the substance used (heroin, volatile and alcohol use; in order 0.001, 0.000, 0.000); was statistically significant in terms of behaviours leading to crime (0.000). On the other hand the difference was not statistically significant when two groups were compared in terms of history of substance use in the family (0.775) and the time passed since the beginning of substance use to the beginning of the treatment (0.354).

Conclusion: The children and adolescents use substance due to many different reasons. Street life experience is one of these reasons. When we evaluated the adolescents, we found that there were significant differences in terms of clinical and socio-demographical features of ones who lived in street and who did not. This difference should be enlightened with future studies.

Key Words: Adolescent, drug use, street life.

GİRİŞ

Son yıllarda ülkemizde sokakta yaşayan ve çalışan çocukların sayısında belirgin bir artış olmuştur. Sokakta yaşayan çocukları tanımlamak için "kimsesiz", "tinerci", "kapkaççı" "suçlu" gibi çok sayıda sözcük kullanılmaktadır. Bu çocuklar değişik nedenlerle sokaktadırlar. Çocuk ve ergenlerde her ne sebeple olursa olsun sokak yaşantısının başlaması çocuğun aile, okul ve arkadaş çevresi ile bağlantısının kopmasına ve bunun sonucunda sosyal destek sistemlerinin zayıflamasına neden olmaktadır (Campos ve ark. 1994).

Sokak yaşamı, başlı başına bir ruhsal örselenme nedenidir. Evsizlik ve sokakta kalmaya giden süreç kişi için önemli bir stres etkenidir. Bu durum kişinin kaygı düzeyinin artmasına neden olur. Sokak yaşantısının başlaması ile arkadaş, akraba, aile, komşu gibi sosyal ilişkide bulunulan kişi sayısında azalma olur. Bu duruma özel ve güvenli yaşam alanında daralma eşlik eder. Yaşamının daha önceki dönemlerinde benzer bir psikolojik stres yaşamış olan bireylerde geçmişte yaşanan sıkıntılar alevlenir (Goodman ve ark 1991).

Sokak yaşantısı başlayana kadar geçen sürede yaşanan örselenmeler çocuğun ruhsal gelişiminde önemli sorunlara neden olur. Bunun sonucunda ergende yetersizlik hissi, uyum sağlayamama, yeterli sosyal ilişki kuramama, engellenme eşiğinin düşük olması, ödüllenenin gecikmesine dayanamama, sorunları çözme yetisinde yetersizlik gibi sorunların oluşumuna zemin hazırlar. Bu gençler, uyuşturucu ve uyarıcı maddeler kullanarak benlik saygılarını bir süre daha ayakta tutabilmektedir (Yörükoğlu 1988).

Ergenlik döneminde madde kullanımı kimlik karmaşası sırasında gelişen bunaltı hissini ortadan kaldırmaya yönelik bilinçsiz bir kendini tedavi çabasıdır; Madde kullanımı ergende uyum zorluğundan "yalancı cennete" geçişi sağlar (Brooke ve ark. 1998). Bu gençler arasında en sık alkol ve esrar kullanımı belirlenmektedir (Ross 1994).

Sokakta yaşayan çocukların madde kullanmak için çok sayıda sebebi vardır. Açlığın verdiği acıyı azaltmak, can sıkıntısını gidermek, eğlenmek ve heyecan yaşamak, korkuyu bastırmak ve cesaretlenmek, utanma duygusunu bastırmak, umutsuzluk ve depresif yakınmalarla baş edebilmek, uyku sorununu gidermek, uyuşukluğu sağlamak, daha canlı olabilmek, uyanık kalmak, istismar ve diğer tehlikelerden korunmak, diğer kullanıcılarla iletişim içinde olmak, ağırları azaltmak ve duyarsızlaşmak, suç işlemeyi kolaylaştırmak, geçmişte ve şimdi yaşadıkları örselleyici olayların yarattığı olumsuz duyguları bastırmak, maddenin kesilmesi ardından oluşabilecek yoksunluk bulguları ile başa çı-

kabilmek bu nedenler arasında sayılmaktadır (Vega ve ark. 1993, Kuğu ve ark. 2000, Evren ve ark. 2001).

Bu çalışmada madde kullanım sorunu olan ergenleri sokak yaşantısı olup olmamasına göre bazı klinik ve sosyodemografik özellikler açısından değerlendirmek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Ege Üniversitesi Çocuk ve Ergen Alkol, Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezine (EGE-BAM) Eylül 2003'ten (açılışından) Kasım 2005'e kadar başvuran tüm hastaların dosyaları tarandı. Bu sırada önceden tarafımızca hazırlanmış olan bilgi formu dolduruldu. Bu formda çalışmaya katılan olguların klinik (kullandığı madde, maddeye başlama yaşı, sokak yaşantısı, adli sorun, aile öyküsü) ve sosyodemografik (yaş, ekonomik durum, sosyal güvenlik, eğitim düzeyi, ebeveyn medeni durumu) verileri yer aldı. Sorgulanan sorunun yanıtının dosya taraması sırasında belirlenmesi durumunda olguya telefonla ulaşıp bilgi alınmaya çalışıldı. Buna rağmen bilgiye ulaşılamamışsa ya da elde edilen bilginin doğruluğu tartışılmalıysa, yalnızca o olgu için eksik olan bilgi istatistiksel değerlendirmeye alınmadı.

Sokak yaşantısının varlığı DSM-IV'de davranım bozukluğu kategorisinde yer alan ölçütler –(13) 13 yaşından önce başlayarak, ailenin yasaklarına karşın çoğu zaman geceyi dışarıda geçirmektedir; (14) Ana baba-sının ya da onun yerine tutan kişilerin evinde yaşarken en az iki kez geceleyin evden kaçmıştır (ya da uzun süre geri dönmemişse bir kez) (Amerikan Psikiyatri Birliği 1994) sorgulanarak değerlendirilmeye alındı.

İstatistiksel Değerlendirme

Bu çalışmada istatistiksel değerlendirme için SPSS-11 paket programı kullanıldı. Gruplar karşılaştırılırken kategorik değişkenler için ki-kare, sürekli değişkenler için iki grubun karşılaştırılmasında t-test uygulandı. Değişkenler arasında ilişkiyi değerlendirmek için Spearman korelasyon analizi uygulandı. Değerlendirmelerde anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ kabul edildi.

BULGULAR

Dosya taraması sonucunda 328 olguya ulaşıldı. Bu olguların 20'sinin sigara dışında herhangi bir bağımlılık yapıcı madde kullanmadıkları belirlendi. Geriye kalan 308 olgunun %39.6'sının ($n=122$) sokak yaşantısı (SY) olduğu, %60.4'ünün ($n=186$) sokak yaşantısı olmadığı belirlendi. Grubun %11.4'ü ($n=35$) kız, %88.6'sı ($n=273$) erkeklerden oluşmaktaydı. Kızlarda

Tablo 1: Sigaraya, maddeye ilk tedaviye başlama yaşları ile maddeye başlama ile tedaviye kadar geçen sürenin sokak yaşantısı olan ve olmayan gruplarda karşılaştırılması.

		N	ortalama	p
Başlama yaşı	SY var	120	13.10	0.000
	SY yok	186	14.18	0.000
İlk tedaviye yaşı	SY var	122	15.68	0.000
	SY yok	186	16.44	0.000
Sigaraya başlama yaşı	SY var	48	11.38	0.015
	SY yok	82	12.61	0.016
Fark ay	SY var	121	30.80	0.354
	SY yok	185	28.22	0.374

Tablo 2: Anne-Baba öz mü? Sağ mı? Ebeveynlerinin medeni durumu, eğitim düzeyi'ne göre farklılıklar.

		ÖZ		ÜVEY		P
		N	%	N	%	
Anne	SY var-	116	97.5	3	2.5	1
	SY yok-	182	97.8	4	2.2	
Baba	SY var-	109	94.8	6	5.2	0.56
	SY yok-	177	96.2	7	3.8	
		Sağ		Ölü		
Anne	SY var-	112	93.3	8	6.7	0.364
	SY yok-	178	95.7	8	4.3	
Baba	SY var-	100	82.6	21	17.4	0.048
	SY yok-	168	90.3	18	9.7	
		0-5 yıl eğitim		6 yıl ve üstü		
Anne	SY var	96	86.5	15	13.5	0.006
	SY yok	131	72.8	49	27.2	
Baba	SY var	86	87.7	18	17.3	0.000
	SY yok	98	57	74	43	
		Evli		Ayrı		
Ebeveyn		65	53.7	56	46.3	0.000
		136	73.1	50	26.9	

sokak yaşantısı erkek çocuklara oranla daha sık olarak saptandı ($p=0.046$). Sokak yaşantısı olup olmamasına göre madde kullanmaya başlama, ilk tedaviye başvurma yaşı, sigaraya başlama yaşı açısından değerlendirildiğinde, iki grup arasında fark istatistiksel olarak anlamlı bulundu (sırasıyla $p=0.000$, 0.000 , 0.015). Oysa ilk maddeye başlama ile tedaviye başvurmaya kadar geçen süre açısından değerlendirildiğinde fark istatistiksel anlamlılık düzeyinde değildi ($p=0.354$). (Tablo 1)

Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları kardeş sayısı açısından değerlendirdiğimizde 2'den çok, 3'den çok, 4'ten çok, 5'ten çok kardeşi olanlarda fark ista-

tistiksel olarak anlamlıydı. (sırasıyla $p=0.014$, 0.001 , 0.002 , 0.011) 6 ve 7'den çok kardeşi olanlarda fark istatistiksel anlamlılık düzeyinde değildi (sırasıyla $p=0.060$, 0.191).

Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları ebeveynlerin medeni durumu açısından değerlendirdiğimizde, ana babası evli ve ayrı (boşanma, dul, ayrı yaşama, başkası ile evli) olanlar arasındaki fark istatistiksel anlamlılık düzeyindeydi ($p=0.001$). (Tablo:2)

Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları ebeveynlerin eğitim düzeyleri açısından değerlendirdiğimizde, 0-5 yıl arasında eğitim alan (okuryazar olmayan, okur-

Tablo 3: Aile öyküsü, okulda sene kaybı, okula devam , suç unsuru olabilecek davranışların varlığı açısından farklılıklar.

		VAR		YOK		P
		N	%	N	%	
Aile öyküsü	SY var-	65	53.3	57	46.7	0.775
	SY yok-	96	51.6	90	48.4	
Okula devam	SY var-	9	8.4	98	91.6	0.000
	SY yok-	73	45.6	87	54.4	
Okulda sene kaybı	SY var-	100	93.5	7	6.5	0.000
	SY yok-	123	76.9	37	23.1	
Suç unsuru	SY var-	79	64.75	43	35.25	0.000
	SY yok-	72	38.71	114	61.29	

Tablo 4: Kullanılan maddeler açısından farklılıklar.

		VAR		YOK		P
		N	%	N	%	
Esrar	SY var-	78	63.9	44	36.1	0.001
	SY yok-	150	65.8	36	19.4	
Uçucu	SY var-	87	71.3	35	28.7	0.000
	SY yok-	77	41.4	109	58.6	
Alkol	SY var-	34	27.9	88	71.1	0.000
	SY yok-	96	51.6	89	47.8	
Ekstazi	SY var-	51	41.8	71	58.2	0.643
	SY yok-	84	45.2	102	54.8	
Benzodiazepam	SY var-	37	30.3	85	69.7	0.874
	SY yok-	58	31.2	128	128	
Kokain	SY var-	5	4.1	117	95.9	0.326
	SY yok-	4	5.4	182	97.8	

yazar olan, ilköğretim mezunu) ve 6 yıl ve daha çok eğitim alanlar arasındaki farklılık hem anne hem de baba için istatistiksel olarak anlamlıydı (sırasıyla $p=0.006$, 0.001).

Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları ebeveynlerin öz/üvey ve sağ/ölü olmaları açısından değerlendirildiğinde, babaları sağ ve ölü olan gruplar arasında farkın istatistiksel anlamlılık düzeyinde olduğu saptandı ($p=0.048$). Diğer değerlendirmelerde fark istatistiksel anlamlılık düzeyinde değildi (Tablo 2).

Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları ailede madde kullanım öyküsünün olup olmaması açısından değerlendirildiğinde, fark istatistiksel anlamlılık düzeyinde bulunmadı. ($p=0.775$) (Tablo 3) Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları okula devam ve okulda sene kaybı olup olmaması açısından değerlendirildiğinde fark istatistiksel anlamlılık düzeyindeydi ($p=0.001$)

Her iki grubu kullanılan madde türlerine göre değerlendirdiğimizde esrar, uçucu ve alkol kullanımı açısından SY olan ve SY olmayan gruplar arasında fark istatistiksel anlamlılık düzeyindedir. (sırasıyla $p=0.001$, 0.001 , 0.001) Ekstazi, benzodiazepam ve kokain kullanımı açısından ise fark istatistiksel anlamlılık düzeyinde değildir. (Tablo 4)

Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları suç unsuru olabilecek davranışlara göre değerlendirdiğimizde gruplar arası fark istatistiksel olarak anlamlılık düzeyindeydi ($p=0.001$) (Tablo 3).

TARTIŞMA

Bu çalışma, madde kullanım bozukluğu (MKB) nedeniyle tedavi gören ve sokak yaşantısı olan olguları, MKB olan ancak sokak yaşantısı olmayan olgularla bazı klinik ve sosyodemografik özellikler açısından

karşılaştıran bir çalışmadır. Ülkemizde kırsal kesimden kentlere çok farklı nedenlerle göçler olmaktadır. Sıklıkla iş imkanı az olan yerlerden büyük şehirlere göç eden aileler refah düzeylerini artırmak istemektedir. Bu nedenle de ebeveynler çocukların çalışmasına göz yummakta, hatta çalışmalarını için onları teşvik etmektedir. Bunun doğal sonucu olarak bu çocukların akademik performansları düşmektedir. Zamanla okul ve okulun getirdiği kültürün yerini sokak kültürü almaya başlamaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1999 yılı verilerine göre İstanbul'da okula devam etmesi gereken 12-14 yaşları arasında çocukların %3.3'ünün çalıştıkları saptanmıştır. Yine aynı çalışmada çalışan çocukların %50'sinin 15 yaşının altında olduğu, yine bu çocukların %86.5'inin haftada 45 saatten fazla çalıştıkları bildirilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı. 2000 Yılı Programı 1999).

Madde kullanıcıları arasında yasadışı madde kullanımı ile suçluluk ve suç genellikle birbiriyle bağlantılı davranışlar olarak kabul edilir. Madde kullanıcılarının yasadışı faaliyetlere karışması ister adli ister organize olsun, topluma sosyal maliyet getiren davranışlardır. Madde şiddet içeren suçların sebeplerinden biridir (Kaplan 2005). AMATEM'in de desteklediği ülkemizde yapılan bir çalışmada madde bağımlılarının yaklaşık 2/3'ünün suç işlediği belirlenmiştir (Çakmak ve ark. 1996). Yaptığımız bu çalışmada, ergen SY olan madde kullanıcılarının %64.75'inde, SY olmayanlarınsa %38.71'inde suça yönelik davranışlara rastlanmaktadır. Bu durum sokak yaşantısı olan madde kullanıcılarının suç açısından daha riskli olduklarına işaret etmektedir. Türkiye'de 2003 yılında yürütülen madde kullanımı üzerine ulusal değerlendirme çalışmasında ankete katılanlara suç deneyimleri hakkında sorular sorulmuştur. Toplum örneklerinde görüşülen madde kullanıcılarının %40'ı, tedavi örnekleminde görüşülen olguların %30'u yaşamları boyunca madde kullanımı ile ilgili suçlardan tutuklanma öyküleri olduğunu, %38'i ise başka bir suçtan ötürü tutuklandığını ifade etmiştir. Ankette katılanların ilk tutuklanma yaşı 26 olarak bildirilmiştir (Birleşmiş Milletler Suç Ofisi, 2004). Yürütmüş olduğumuz bu çalışmada ise sokak yaşantısı değişikliğine bakılmaksızın madde kullanıcıların %49'unun (n:151) suç unsuru olabilecek davranışlarda bulunduğu belirlenmiştir. Bu iki çalışmanın sonuçları farklılık göstermektedir; bu fark epidemiyolojik çalışmalara katılan kişilerin verdikleri cevapların ileride onların başına sorun olabileceğini düşünerek bilgileri saklamayı tercih etmelerinden kaynaklanabilir.

Cezaevlerinde alkol ve/veya madde kullanım oranı genel topluma göre yüksek bulunmuştur (Balcioğlu, 2001). Ülkemizde cezaevinde bulunan erişkinleri kapsayan bir çalışmada, arasında cinsiyet farklılığı

olmaksızın mahkumların %6.3'ünde alkol, %1.6'inde esrar bağımlılığı olduğu bildirilmiştir. (Çakmak ve ark. 1996). Cezaevindeki kadınların en sık sağlık problemlerinden birinin alkol ve madde bağımlılığı olması, konunun önemini ortaya koymaktadır. Amerika'da yapılan bir çalışmada, kadın mahkumların %83'ünün madde kötüye kullanım bozukluğu sınırında olduğu tespit edilmiştir. İstanbul Bayrampaşa Cezaevi'nde yapılan bir çalışmada olguların %40'ının hayatlarının herhangi bir döneminde alkol ya da madde kullandığı, %19'unun suç anında alkol ya da madde kullandığı belirlenmiştir. İstanbul'da cezaevinde yürütülen bir çalışmada hükümlülerin 2/3'ünün düşük eğitimli olduğu, 2/3'ünün hayatlarının herhangi bir döneminde madde kullandığı tespit edilmiştir. Bu kişilerde çoğul madde kullanımı siktir. Birçok kez cezaevine girmişlerdir. En sık hırsızlık suçu işledikleri tespit edilmiştir (Akcan ve ark. 2000a, Akcan ve ark. 2000b).

Sigara, alkol ve uçucu maddelerin kullanımı sanayi devrimi, endüstrileşme ve çeşitli sanayi alanlarında çocuk işçilerin çalışmaya başlamasıyla günümüzde yaygın bir toplumsal sorun durumuna gelmiştir. Uçucu maddeler günlük yaşamda birçok alanda kullanılmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu kolaylıkla ulaşılabilen maddelerdir (Sharp 1992). Ülkemizde yürütülen birçok farklı çalışmada sigarayı en az bir defa deneme oranının %13 ile % 83 olduğu bildirilmiştir. (Öner 2005). Araştırmamıza katılan grupları kullandıkları maddeler açısından değerlendirdiğimizde esrar, uçucu ve alkol kullanımı açısından gruplar arasında fark istatistiksel anlamlık düzeyindedir. SY olan grupta esrar ve uçucu madde kullanımının daha sık olduğu, buna karşın alkol kullanımının sokak yaşantısı olmayan grupta daha sık olduğu belirlenmiştir. Yine yürütmüş olduğumuz bu çalışmada ekstazi, benzodiazepam ve kokain kullanımı açısından her iki grup için fark anlamlı değildir. İlk karşılaşılan yasadışı madde olması nedeniyle esrar kullanılması, kolay ve ucuz olması nedeniyle uçucu madde kullanılması önemlidir (Yüncü ve ark 2006). Brezilya'da 5 ayrı merkezde yürütülen ve sokakta yaşayan 565 çocuğu kapsayan bir çalışmada çalışmaya katılan çocukların %74.3'ünün sigara ve alkol dışında uyuşturucu ve uyarıcı madde kullandıkları bildirilmiştir. Bu çocukların en sık uçucu madde kullandıkları, esrar kullanım sıklığının bunu takip ettiği belirtilmiştir. Diğer maddelerin kullanım sıklığı ise bölgelere göre farklılık göstermektedir (Notto, 1997).

Mersin'de Çıracılık Eğitim Merkezi'nde yapılan bir çalışmada bu çocuklar için sigara ve alkol deneme için risk faktörleri; alkolle ve sigara ile karşılaşma, erkek olma, aile içi şiddetin olması, çocukta intihar girişimi öyküsü, 18 yaş üzerinde olma, annenin sigara ve babanın alkol kullanması; yasadışı madde deneme içinse

intihar girişimi, depresyon belirtilerinin bulunması olarak bildirilmiştir. Sanayi bölgesinde çalışan çocukların arasında %45.7'sinin en az bir kez sigara, %39.1'inin en az bir kez alkol ve %4.2'sinin en az bir kez yasadışı ve uçuşucu madde deneme öyküsü olduğu bildirilmiştir (Öner ve ark 2005). 2000 yılında sanayide çalışan çocukları kapsayan bir başka çalışmada madde kullanım oranı %42.8, sigara kullanım oranı %,21.7, alkol kullanım oranı %12, uçuşucu madde kullanım oranı %9.1 olarak bildirilmiştir (Kuğu ve ark 2000). Aynı çalışmada çalışan çocukların öğrenimine devam edenlere oranla alkol kullanımının 2 kat fazla olduğu bildirilmiştir. 2005 yılında sanayi bölgesinde çalışan ergenler arasında alkol kullanım yaygınlığının araştıran bir başka çalışmada alkol kullanım oranının %37.3 olduğu saptanmıştır (Öner 2005).

Sosyoekonomik düzeye göre madde kullanımını inceleyen bir başka çalışmada da erkekler arasında ekstazi kullanımının tüm sosyal sınıflarda eşit oranda olduğu bildirilmiştir. Esrar ve eroin ise daha çok alt ve orta düzeyde bulunmuştur. Kadınlarda esrar, eroin kullanımının daha fazla alt ve orta sınıfta olduğu görülmüştür. Kadınlarda benzodiazepam kullanımı orta sınıfta belirlenmiştir. Gençler arasında esrar, eroin ve benzodiazepam kullanımı daha çok alt ve orta sınıfta gözlenmiştir. Ekstazi kullanımı ise daha çok üst ve orta düzeyde saptanmıştır. Ergenlerde esrar ve eroin kullanımı alt ve orta sınıfta, uçuşucu madde kullanımı ise alt sosyal grupta bildirilmiştir (Birleşmiş Milletler Suç Ofisi, 2004).

Ögel ve arkadaşları (2001) liseye giden çocuklarda yaptıkları bir çalışmada hayat boyu yasa dışı bir madde kullanma oranının %3.3, hayat boyu uçuşucu bir madde kullanma oranının da %8.6 olduğunu bildirmektedir (Ögel 2001). ABD'de lise öğrencilerinin %7'sinin son 1 yıl içerisinde uçuşucu madde kullandığını saptanmıştır (Gelder 1996). İngiltere'de yapılan bir çalışmada ise ergenlerin %3-10'unun uçuşucu madde kullanma deneyimi olduğu ve bunların %12'sinden fazlasında kötüye kullanım olduğu bildirilmiştir (Ramsey ve ark 1989). Delhi'de 130 sokak çocuğunu kapsayan bir çalışmada olguların %52'sinin alkol ve sigara başta olmak üzere diğer maddeleri de kullandığı bildirilmiştir (Pagare ve ark 2004).

Çalışan gençler aile, okul gibi kontrollü olması beklenen sosyal çevrelerden uzakta kalarak alkol kullanımı açısından olumsuz sayılabilecek etmenlerle daha fazla karşılaşabilirler (Wegman ve Davis; 1999). Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları ebeveynlerin medeni durumu açısından değerlendirdiğimizde (boşanma, dul, ayrı yaşama, başkası ile evli), fark anlamlı bulunmuştur. SY olmayan grupta ebeveynleri evli

olanların oranı belirgin olarak yüksek bulunmuştur. Alpay ve arkadaşlarının (1995) madde bağımlılığı ve suç ilişkisini araştıran 82 kişiyi kapsayan çalışmasında bu grubun ancak %40.2'sinin evli olduğu bildirilmiştir. Pagare (2004) ebeveyn yetersizliğinin sokak yaşantısı ve madde kullanımı için bir risk olduğunu bildirmiştir. Bununla birlikte yine Delhi'de yürütülen çalışmada ailede madde kullanım öyküsü sokak yaşantısı için bir risk olarak saptanmamıştır (Pagare 2004). Bu sonuçlar çalışmamızla uyumludur.

Ebeveynlerin sağ ya da ölü ve öz ya da üvey olmasına göre değerlendirdiğimizde, yalnızca babası hayatta olmayan grubun sokak yaşantısı açısından daha fazla risk altında olduğu belirlenmiştir.

Sokak yaşantısı olan ve olmayan grupları okula devam ve okulda sene kaybı olup olmaması açısından değerlendirildiğinde, okula devam edenler ve okulda sene kaybı olmayanlarda sokak yaşantısı belirgin olarak düşük bulunmuştur. Ülkemizde uçuşucu madde kullanan çocukları kapsayan bir çalışmada, bu olguların % 86.2'sinin eğitimi yarım bıraktıkları bildirilmiştir (Evren 2001). Bu iki sonuç birbiriyle uyumludur. Anne ve babanın eğitim durumuna göre değerlendirdiğimizde her iki ebeveyn için 0-5 yıl arasında eğitimi olan grubun, 6 ve üstü eğitim yılı olan gruba göre sokak yaşantısı açısından daha fazla risk altında olduğu saptanmıştır.

Mersin'de Çıracılık Eğitim Merkezi'nde yapılan çalışmada, çalışan çocukların okula devam eden çocuklara göre 2 kat fazla alkol kullandıkları bildirilmiştir (Öner 2005). Okula devam ederken aynı zamanda çalışan gençler için 10-20 saat ve üzerinde haftalık çalışma saatinin alkol kullanımı açısından risk oluşturduğu gözlenmektedir (Kouvonen ve Lintonen 2002). Madde kullanımı açısından erişkinler için ayakkabı imalatçısı ve tamircileri, mobilya imalatçıları, matbaacılar, kuaförler, benzin ve petrol istasyonunda çalışanlar, motorlu taşıt ve bisiklet tamircileri riskli meslek gruplarıdır. AMATEM'de yataklı tedavi gören 8 uçuşucu madde bağımlısı ile yapılan çalışmada, bu kişilerin sanayileşmenin yoğun olduğu çevre semtlerde yaşadığı, öğrenci olma dışında mobilya ve oto tamirhanelerinde çalıştıkları ve uçuşucu maddeyi bir grup etkinliği biçiminde kullandıkları bildirilmiştir (Tuncer 1988). Okul yaşamından kopan ve sokakla tanışan çocuk artık sokağın olumsuzlukları ile karşı karşıyadır. Gençlik ve çocukluk döneminde düşük akademik başarı, okul yaşantısına ilginin azalmasına, diğer risk faktörlerinin de etkisi ile uyuşturucu madde kullanımına etki etmektedir (Kaplan 2005). Eğitim ve gelir düzeyi düşüklüğüne madde bağımlılığı eklenirse suça yönelimde artış olmaktadır. Eğitim düzeyi ne kadar düşükse suç ve suça yönelim o

oranda artmaktadır. Bu durum, okul yaşantısının sokak ve suç öyküsü açısından koruyucu olabileceğini düşündürmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada sokak yaşantısının varlığı DSM-IV de davranım bozukluğu kategorisinde yer alan ölçütler kullanılarak yapılmıştır. SY olan ve SY olmayan iki grubu oluştururken, yalnızca iki maddeyi kullanmak çalışmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır. Ancak bu ayrışma noktasında bile her iki grubun sosyodemografik ve klinik özellikler açısından birbirinden oldukça farklı olduğu belirlenmiştir. Bu farklılık hem olguların tedavi yöntemlerinin belirlenmesinde hem de ayıklığın devamlılığın sağlanmasında önemlidir: Sokak yaşantısının varlığı aile desteğinin azalması, baba kaybı, anne ve babanın düşük eğitilmiş olması, okul yaşamından kopma, maddeye erken yaşta başlama, suç unsuru olabilecek davranışlarla karşılaşma gibi birçok açıdan riskli etmenlerle karşılaşma olasılığını artırmaktadır. Böylesi riskleri taşıyan bir grubu iyi tanımlamak ve SY olmayan gruptan ayırt etmek yerinde olacaktır. Yineleyen çalışmalarla bu farklılık daha da aydınlatılmalıdır.

Madde kullanım sorunu toplumun her kesimini etkileyen bir sorundur. Bu sorun yalnızca sokakta yaşayan ya da çalışan gençler ile sınırlı değildir. Gruplar arasındaki farklılıkları tedavi planını oluştururken değerlendirmeye almamız uygun olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akcan A, Akcan F, Samancı A, Balçioğlu İ (2000a) İstanbul kapalı cezaevindeki erkek adli tutuklu ve hükümlülerde cezaevi öncesi alkol ve madde kullanma sıklığı ve özellikleri. *Bağımlılık Dergisi Temmuz* 1(2):12- 16.
- Akcan A, Bıkım E, Samancı A, Balçioğlu İ.(2000b) İstanbul'da suç zanlı kadınlar da cezaevi öncesi alkol ve madde kullanım sıklığı ve özellikleri. *Bağımlılık Dergisi Mart* 1(1):7-11.
- Alpay N, Karamustafaoğlu O, Kükürtlü R. (1995) Madde bağımlılarında suç. *Düşünen Adam* 8(2):16-17.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (1994) *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı dördüncü baskı (DSM IV) Çev Ed.:* E Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1995
- Balçioğlu İ, Doksat K, Tan O (2001). Madde bağımlılığı göç ve suç. *Yeni Symposium* 39 (4): 185-191
- Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi Türkiye Proje Ofisi. (2004) *Türkiye Sağlık Hizmetleri, Eğitim ve Toplumsal Girişimde Madde Kullanımının Önlenmesi. Madde Kullanımı üzerine ulusal değerlendirme çalışması (altı büyük şehirde elde edilen sonuçlar) Türkiye*

- Brooke D, Taylor C, Gunn J, Maden A (1998) Substance misuse remanded to prison: a treatment opportunity? *Addiction* 12:1851-1856.
- Campos R, Raffaelli M, Ude W, Greco M, Ruff A, Rolf J, Antunes CM, Halsey N, Greco D (1994) Social networks and daily activities of street youth in Belo Horizonte, Brazil. *Street Youth Study Group. Child Dev. Apr;65(2 Spec No):319-330*
- Çakmak D, Karalı A, Akvandez Y, Aral J, Aytaçlar S, Türkcan A (1996) Son Beş Yil içinde AMATEM'e Yatan Bağımlıların Özellikleri. *İstanbul Devlet Planlama Teşkilatı. 2000 Yılı Programı. Ankara, 1999*
- Evren C, Ögel K, Tamar D, Çakmak D.(2001) Uçucu madde kullanıcılarının özellikleri. *Bağımlılık Dergisi* 2:2:57- 60
- Gelder M, Gath D, Mayou R.(1996) *Oxford Textbook of Psychiatry, Oxford, Oxford University Press, : 479-481*
- Goodman L, Saxe L, Harvey M (1991) Homelessness as psychological trauma. *Broadening perspectives. Am Psychol. Nov;46(11):1219-25*
- Kaplan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry Benjamin J, Sadock, Virginia A, Sadock.. *Adolescent Substance Abuse Deborah R. Simkin 3470-3490, 2005*
- Kouvonen A, Lintonen T. (2002) Adolescent part-time work and heavy drinking in Finland. *Addiction. Mar;97(3):311-8..*
- Kuşu N, Akyüz G, Erşan E, Doğan O (2000) Sanayi bölgesinde çalışan çıraklarda madde kullanımı ve etkileyen etkenlerin araştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi; 1:19- 25.*
- Noto AR, Nappo SA, Galduroz JC, Mattei R, Carlini EA (1997) Use of drugs among street children in Brazil. *J Psychoactive Drugs. Apr-Jun;29(2):185-92*
- Ögel K, Tamar D, Evren C, Çakmak D. (2001) Lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi* 12: 1 : 47-52
- Öner S, Şaşmaz T., Buğdaycı R, Kurt A. Ö (2005) Mersin Çıraklık Eğitim Merkezi'ne devam eden çıraklarda sigara, alkol, madde kullanma prevalansı ve etkileyen risk faktörleri. *Yeni Symposium* 43 (1): 33-37
- Pagare D, Meena G S, Singh M.M., Saha R (2004) Risk Factors of Substance Use Among Street Children from Delhi. *Indian Pediatrics* 41:221-225
- Ramsey J, Anderson HR, Bloor K. (1989) An introduction in the practice prevalans and chemical toxicology of volatıl substance abuse. *Hum Toxicol* 8: 26-270
- Ross M. (1994) *Drug Use in Prison. Centre of Research on Drugs and Health Behaviour. London*
- Sharp CW. (1992) *Introduction to inhalant abuse. National İnstitute on Drug Abuse. Research Monograph Series*129:1-13
- Tuncer C, Tolgay A, Beyazyürek M, (1988) Uçucu madde bağımlısı hastaların psikolojik incelemesi. 24. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Serbest Bildiriler Kitabı Ankara.
- Vega WA, Zimmerman RS, Warheit GJ, Apospori E, Gil AG. (1993) Risk factors for early adolescent drug use in four ethnic and racial groups. *Am J Public Health. Feb;83(2):185-189.*
- Wegman DH, Davis LK. (1999) Protecting youth at work. *Am J Ind Med. Nov;36(5):579-583.*
- Yörükoğlu A. (1988) *Gençlik Çağı. Türkiye İşbankası Kültür Yayınlar, Ankara*
- Yüncü Z, Aydın C; Coşkunol H, Altıntoprak E, Bayram.A T (2006) Çocuk ve ergenlere yönelik bir bağımlılık merkezinin 2 yıllık poliklinik kayıtlarının değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi; 7(1) :31-37*